

NASTOJANJA DA SE BAČKIM BUNJEVCIMA OSPORI PRIPADNOST HRVATSKOM NARODU

MILANA ČERNELIĆ

Odsjek za etnologiju
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb

UDK 39:312

Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Primljeno: 15. listopada 1994.

Osnovnim podacima o povijesti Vojvodine, doseljavanju hrvatskih skupina u Bačku, te etničkim promjenama tijekom 20. stoljeća, autorica nas uvodi u temu i upoznaje s prilikama u kojima se nakon osnivanja Kraljevine SHS nastojala osporiti hrvatska nacionalna pripadnost Bunjevaca. Mogu se izdvojiti tri osnovna oblika manipuliranja s etničkim imenom Bunjevac: neutraliziranje Bunjevaca isticanjem njihove posebnosti (nisu ni Srbi ni Hrvati, već četvrto pleme jugoslavenskoga naroda odnosno četvrti narod Kraljevine SHS); Bunjevci mogu biti i Srbi Hrvati - bitno je da su oni dio jedinstvenoga jugoslavenskoga naroda; Bunjevci nisu Hrvati, već Srbi katoličke vjere. Ta su nastojanja bila osobito izražena u razdoblju između dvadesete i ranih tridesetih godina te ponovno 1939. i 1940. Autorica dokumentira različite pristupe pitanju bunjevačkog etniciteta nizom primjera iz napisa u lokalnim novinama te konstatira da su oni odraz nastojanja potaknutih u određenim srpskim znanstvenim krugovima da se dokaže kako su Bunjevci zapravo pokatoličeni Srbi. Ta zapažanja dokumentirana su ulomcima iz takvih "znanstvenih" rasprava. Autorica se također osvrće na reakcije u lokalnim novinama na te pokušaje i navodi primjere napisa koji im se suprotstavljaju i brane hrvatstvo Bunjevaca, te u završnom poglavlju ukazuje na najnovije pomutnje oko etničkih imena Bunjevac i Šokac.

Prije nego što pristupimo razmatranju osnovne teme potrebno je dati kratak pregled povijesti kraja i osvrnuti se na etnički sastav žiteljstva, napose na doseljavanje hrvatskih skupina Bunjevaca i Šokaca na ove prostore, kao i na nastale etničke promjene tijekom 20. stoljeća.¹ Vojvodina se danas nalazi u sastavu tzv. SR Jugoslavije. Na sjeveru graniči s Mađarskom, na zapadu s Hrvatskom (većim dijelom uz rijeku Dunav), na istoku s Rumunjskom, a na jugu uz rijeku Savu i Dunav s tzv. užom Srbijom. Sam naziv Vojvodina nastao je 1848. godine i sve do stvaranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine u njezin sastav ulaze područja Bačke i Banata, koji su stariji nazivi za ta područja, a od 1860. stvaranjem Srpske Vojvodine ulazi u nju i dio Srijema. Za trajanja Kraljevine SHS Vojvodinu čine nešto umanjena područja Bačke i Banata (dio Bačke pripao je Mađarskoj, a dio Banata Rumunjskoj) te dio Baranje. Čitav Srijem je u tom razdoblju u sastavu Hrvatske. Nakon drugog svjetskog rata Baranja je pripala Hrvatskoj, a istočni dio Srijema ulazi u sastav Vojvodine, koja je u okviru bivše Jugoslavije imala status autonomne pokrajine u sastavu republike Srbije.

¹ Tim se pojavama detaljnije bavim u članku "Ethnic Changes in Voivodina in 20th Century with Special Reference to the Croats Bunjevci", 1994.

Nakon doseljenja Slavena na jug na tom prostoru koji se tek u novijoj povijesti označava imenom Vojvodina, prevladavaju južni Slaveni, Srbi i Hrvati, i Mađari, čiji se omjer zastupljenosti mijenja sukladno s povijesnim okolnostima. Prostor Vojvodine svojim je položajem bio povijesno predodređen za povremena preseljavanja kroz egzodus stanovništva, naseljavanje i organizirane kolonizacije. Turska ratna prodiranja uzrokovala su česta napuštanja ovih prostora i ponovna naseljavanja u relativno mirnijim razdobljima (Žuljić 1989:109). Od tog vremena prostor Vojvodine naseljavali su južni Slaveni, pretežno Srbi i Hrvati u manjim ili većim skupinama do najnovijih vremena. Hrvatska skupina, zvana Šokci naselila je zapadne dijelove Bačke uz rijeku Dunav u 15. stoljeću iz Bosne i u 16. stoljeću iz Slavonije, gdje su već ranije bili naseljeni. Šokcima se inače označava i hrvatsko starosjedilačko stanovništvo Slavonije, Srijema i sjevernih krajeva Bosne uz rijeku Savu (Pavičić 1953:43-101; Sekulić 1984:122; Rem 1993:18-25 i dr.).

Brojnije doseljavanje južnih Slavena u Vojvodinu bilo je u 17. stoljeću. Vojvodinu su tada naselili Srbi (poznata seoba Srba pod Arsenijem Čarnojevićem 1690. godine) i Hrvati, u prvom redu skupina Bunjevaca, koja je stizala u više valova od kojih je posljednji i najveći bila seoba 1687. godine (Ivić 1929:292-297; Pekić 1930; Sekulić 1986:37-40, 44-58 i dr.) Bunjevci su se selili prema sjeveru u Bačku i u Podunavlje sve do okolice Budimpešte sa širega područja Hercegovine i Dalmacije, a jedan ogranak ove skupine selio se prema zapadu, u Liku, Hrvatsko primorje i Gorski kotar. Kao najkompaktnija etnička skupina Bunjevci su očuvani u sjeverozapadnoj i zapadnoj Bačkoj u Vojvodini i u mađarskom dijelu Bačke, po svemu sudeći, upravo zbog činjenice što su stoljećima živjeli među drugim narodima. Etničko ime Bunjevac očuvano je i na prostoru njihove moguće postojbine, ali ono ne označava uvijek tako izraženu posebnu etničku skupinu. Pojavljuje se među drugim nadimcima za katolike Hrvate, katkada nerado prihvaćen, pa napuštan i zaboravljen. U Hercegovini nije potvrđen. U Lici i Primorju naziv Bunjevac koristi se kao razlikovni naziv u odnosu na ostalo hrvatsko stanovništvo tih krajeva, u prvom redu starosjedilačko, ali i ono doseljavano iz drugih krajeva.

Nakon spomenutih većih doseljavanja južnih Slavena, u 18. i 19. stoljeću tadašnja austrijska država inicirala je i provodila naseljavanje brojnog njemačkog i mađarskog stanovništva i mnogih drugih naroda (u prvom redu Slovaka, Čeha i Rusina) iz šireg prostora tadašnjeg austrijskog carstva (Jankulov 1961; Žuljić 1989:109, 119; Laušić 1991:184 i dr.) Prostor Vojvodine je na taj način postao multietnički.

Etnički sastav Vojvodine mijenjao se tijekom 20. stoljeća, osobito tijekom Drugog svjetskog rata, na kraju rata i u poratnim godinama do 1948. godine, kada su Nijemci gotovo istrebljeni sa ovih prostora. Vojvodina je kolonizirana još i nakon Prvog svjetskog rata. U to vrijeme nove doseljenike činili su prvenstveno Srbi, tzv. "dobrovoljci", a to je svaki državljanin Kraljevine SHS, redov ili podoficir koji je dobrovoljno stupio u srpsku vojsku do 18. studenog 1918. godine i tu ostao do demobilizacije. Još masovnija kolonizacija izvršena je nakon Drugog svjetskog rata. Nakon iseljavanja Nijemaca i doseljavanja stanovništva iz južnoslavenskog etničkog prostora, Srbi su od najbrojnijeg postali većinski narod (Žuljić 1989:119; Laušić 1991:190; isti autor 1993:94-96; Crkvenčić 1993:110-112; Černelić 1994 i dr.).

Svi navedeni uvodni podaci važni su radi boljeg razumijevanja u kakvim se okolnostima i s kojim se ciljevima nakon osnivanja Kraljevine SHS manipuliralo s nacionalnom pripadnošću hrvatskih skupina Bunjevaca i Šokaca u Bačkoj. Primjerice, vojvođanski Srbin Vasa Stajić razotkriva karakter nove države: "Neka se zapita naša omladina, što to znači: Srpska Vojvodina. Dali to znači Banat, Bačka i naša Baranja bez Nemaca, Mađara, bez Bunjevaca, Šokaca, Slovaka

i banatskih Hrvata, bez Rumuna? ... Nevaljalci su oni koji Vojvodinu krste srpskom ... Jer, jedno je tek jasno: nisu Mađari Vojvodinu izgubili zato što bi ona bila srpska, nego zato što su bili vitezi grube sile, te odricali pravdu mnogim narodima Vojvodine ... Velika naša dužnost jeste da Vojvodina postane Neslovenima mnogo miliji i udobniji dom, nego što je, pre rata, bila Nemađarima. A taj veliki zadatak naš toliko otežavaju šovinisti koji viču, kako je priroda jača od ljudi, životinja u čoveku jača od humanističke mu misli, pa traže da Nesrbima bude u našoj kući gore no što je nama bilo u Mađara, traže građanski rat, traže i opet gadne borbe narodnosne, nekulturne, nemoralne, kojih bi nam već moglo biti dosta" (Lebl 1963:343).

Kako već i prethodni ulomak pokazuje, tome je razdoblju u povijesti ovoga kraja prethodila snažna mađarizacija, te je osnivanje Kraljevine SHS dobrim dijelom bilo uvjetovano otporom mađarskom teroru i hegemoniji. Arpad Lebl sažeto iznosi bitna obilježja oba ta razdoblja, a o političkom karakteru Kraljevine SHS i o mentalitetu Vojvodine kaže slijedeće: "Od tada pa do 1941. godine sličan državni element dolazio je u Vojvodinu s juga, mahom iz Srbije, on je bio agent velikosrpske hegemonističke politike, centralne i centralističke reakcije, nosilac ujedno i državnog i privatnog terora na liniji velikosrpstva, antimanjinskog šovinizma i protiv svega što je bilo napredno. Tako se razvijao izvestan mentalitet već, možda, od Bahovog sistema, a možda i ranije, u Vojvodini, koji je bio uperen protiv svega što nije domaće: vojvođansko, što dolazi odozgo sa strane države ... sami naši narodi -odozdo- nikada nisu osećali spontanu uzajamnu mržnju. Naprotiv, ukoliko je došlo do toga, a toga je bilo prilično, pa ponekad čak i do istrebljenja, ova je mržnja bila posejana planski, a nikada nije bila samonikla pojava. Narodi se ne mrže." (Lebl 1962:28, 29).

Već i ovaj kraći ulomak ukazuje na dvije razine koje valja razmatrati: to su razina "odozgor" i razina "odozdol". Kao etnolog i kao žitelj Bačke dobro sam upoznala ovu drugu svakodnevnu, životnu razinu, te specifično svojstvo međuetničke tolerancije ove višenacionalne zajednice. U svojim etnološkim istraživanjima bačkih Bunjevaca nisam se posebno bavila nacionalnim osjećajima svojih ispitanika, jer se oni na toj razini odozdol, u svakodnevnom životu ljudi, i nisu posebno iskazivali. Samo po sebi se podrazumijevalo da su Bunjevci Hrvati. Nisam naišla niti na jednog kazivača koji bi odricao hrvatsku nacionalnu pripadnost Bunjevaca, snažno obojenu katolicizmom, a u isto vrijeme s ponosom su naglašavali i svoju posebnost iskazanu kroz njihovo tradicijsko ime Bunjevci. Ljudi su se doduše žalili da nije poželjno isticati i izražavati hrvatsku pripadnost, a još manje katoličku vjeru, što i nije bilo neobično s obzirom na postojeći tadašnji komunistički režim. Za sam narod naziv Bunjevac nikako nije isključivao njihovu hrvatsku nacionalnu pripadnost.²

² Ovim činjenicama valja dodati i neka zapažanja, koja bi tek valjalo detaljnije istražiti i argumentirano potkrijepiti, no držim da se zasad na njih treba i može samo ukazati. U bunjevačkim građanskim krugovima očitovale se je dosta izražena svijest o manipulacijama odozgor i njihovome mogućem opasnom i negativnom utjecaju, kojemu se valja suprotstaviti. Primjeri koje ću nadalje navoditi u tekstu pokazuju da su u to vrijeme i pojedini intelektualci Bunjevci "nasjedali" i upadali u velikosrpske zamke te kroz novinske napise unosili pomutnju među narod.

U krugovima bunjevačke inteligencije bila je izražena naročita osjetljivost prema velikosrpskim nastojanjima (osobito u razdobljima njihovih pojačanih pritisaka, pa i danas), što je možda bio uzrok da nisu nalazili pravi način da im se suprotstave, premda osuda takvih pokušaja i obrana bunjevačkog hrvatstva nije izostajala. To će potkrijepiti i primjeri koje ću navoditi u daljem tekstu. Razlozi za tu osjetljivost i nesigurnost mogu biti različiti. Primjerice, rubni položaj Bunjevaca u odnosu na ostale Hrvate; činjenica da se u prošlosti isticalo bunjevačko etničko ime (ali i neka druga), a ne nacionalno (no to i nije neki bunjevački specifikum, mnoge druge hrvatske skupine na teritoriju Hrvatske i izvan nje u prošlosti su se označavale regionalnim, lokalnim ili etničkim imenima, a ne nacionalnim); različiti nazivi za

U ovome prikazu bavit ću se više razinom kategorije odozgor: pokušajima manipuliranja upravo s činjenicom da su Hrvati u Bačkoj s poštovanjem i ponosom isticali svoje etničko ime Bunjevac. Manipulacije s etničkim imenom zahvatile su i drugu hrvatsku skupinu u Bačkoj, Šokce, ali u znatno manjoj mjeri, više usputno, što je i razumljivo, jer su Bunjevci u Bačkoj bili brojniji, a u nekim dijelovima Bačke činili su apsolutnu većinu stanovništva. Osim toga, Šokci su u Bačkoj pretežno bili seoska žitelj, dok su Bunjevci imali i snažnu građansku klasu sa značajnom ulogom u društvenom, kulturnom i političkom životu u njihovim središtima Subotici i Somboru. Pored toga, Bunjevci su i gospodarski bili jači od Šokaca: jezgro bunjevačkog seoskog žiteljstva činili su sitni ili krupni zemljoposjednici, za razliku od Šokaca.

Neutralizacija i minorizacija Hrvata uopće na ovim prostorima u novoj državi započela je vrlo brzo, a provodila se kroz tzv. nacionalizaciju Vojvodine; premda je nacionalizacija zapravo bila pretežno srpska, u toj prvoj fazi prevladavali su izrazi "južnoslavenski", "jugoslavenski", "naš narod". Trebalo je postići da ti etnički elementi imaju apsolutnu većinu na tričetvrtine prostora, što se imalo postići "pojužnoslovenjivanjem" Bačke i Banata (Joškić 1931:80, 89). Indikativan je s time u vezi i termin "Jugosloveni rimokatolici" za ostale južne Slavene koji nisu pravoslavne vjere, odnosno za Hrvate, kojim se Dušan Popović služi u prikazu povijesti Srba u Vojvodini (Popović 1925.). Na drugom mjestu isti autor, kada govori o etničkim odnosima u Vojvodini, spominje pritom sve važnije narode koji tu žive, ali ne i Hrvate (Popović 1959:43-47; isti autor 1963:172-194). Slično i u Stanojevićevoj enciklopediji iz toga vremena Popović u prikazu Bačke, Banata, pa i Srijema koji je tada u sastavu Hrvatske, uopće ne spominje Hrvate kao etnički element zastupljen u ovim područjima. Tako on ističe srpski karakter Srijema, koristi neodređeni termin "naš narod" da bi ga postupno sveo na srpski narod (Popović 1929, knj. 1:111, 127, 128; knj. 4:349, 350).

U kontekstu prikazanih karakteristika ovoga razdoblja treba promatrati pokušaje neutraliziranja i posrbljavanja hrvatske skupine koja sebe zove Bunjevcima. Glavno sredstvo kojim se to nastojalo postići zapravo je samo njihovo etničko ime. Između dva rata, pod plaštom jugoslavenstva, bila su tri osnovna oblika manipuliranja, u kojima se iskazuju različita mišljenja o nacionalnosti Bunjevaca:

1. Neutraliziranje ove skupine isticanjem njihove posebnosti; Bunjevci nisu ni Hrvati ni Srbi, već su oni četvrto i najmanje pleme istog naroda ili četvrti i najmanji narod Kraljevine SHS.

2. Isticanje njihove srodnosti i sa Srbima i s Hrvatima; Bunjevci mogu biti i Srbi i Hrvati, stvar je individualnog odabira kome će se od dva naroda (ili dva plemena istoga naroda) prikloniti; to zapravo i nije važno, budući da su i Bunjevci i Srbi i Hrvati dio jedinstvenoga jugoslavenskog naroda.

3. Odricanje Bunjevcima njihove hrvatske nacionalne pripadnosti tvrdnjom da su Bunjevci zapravo Srbi katoličke vjere.

njihov jezik (npr. racki, dalmatinski, ilirski) i dr. Sve su to vrlo složena pitanja i svako od njih valjalo bi posebno istražiti u okviru više specifičnih znanstvenih disciplina koje se, svaka iz svojega kuta, takvim pojavama bave.

Pored primjera suprotstavljanja srpskim domišljanjima i manipuliranjima u lokalnim novinama i znanstvenim člancima iz vremena u kojemu su se ona sprovodila, a čijom se analizom ovdje bavim, valja spomenuti da su i pojedini autori iz novijeg doba ukazivali i upozoravali na te pojave, osuđivali ih, te branili i isticali bunjevačko i šokačko hrvatstvo (primjerice, Sekulić 1970:130; Croatica Christiana Periodica 1986:219, 220, 223, 228, dijelom i u drugim radovima; Rem 1993:42, 45-47, i u drugim ranijim radovima).

Prva dva oblika manipuliranja posebno ističu bunjevačko etničko ime. Svi spomenuti oblici manipuliranja vidljivi su u različitim pisanim izvorima, od novinarskih članaka do "znanstvenih" rasprava. Naš prikaz ovih nastojanja potkrijepit ćemo primjerima iz svih tih izvora.³

Ovim promišljanjima valja dakako, dodati i četvrto mišljenje o nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca. Riječ je o zagovornicima hrvatske nacionalne pripadnosti Bunjevaca, koji se nerijetko oštro suprotstavljaju nastojanjima da se ospori bunjevačko hrvatstvo i brane svoje stavove u pojedinim lokalnim novinama hrvatske orijentacije. Prvo ćemo prikazati spomenuta tri oblika manipuliranja s etničkim imenom Bunjevac, a zatim slijedi pregled nastojanja hrvatski orijentiranih Bunjevaca da se suprotstave velikosrpskim težnjama da im ospore hrvatsku nacionalnu pripadnost.

Većina listova iz toga razdoblja zastupala je opći stav: Bunjevci su Jugoslaveni, no različito su se određivali spram njihove uže nacionalne pripadnosti. Ima nešto listova koji su isticali samo važnost jedinstva Srba i Hrvata bez posebnih rasprava o nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca i Šokaca (npr. "Glas naroda", "Istina", "Danica"). Neki od njih istupaju protiv srpskih težnji, ali i protiv Bunjevaca koji sebe smatraju Hrvatima, jer "među nami sa mlogo narodnosti pomišanim, zlo sime siju" ("Vojvodina" 1/1927, br. 3 od 14. augusta u članku "Radić kao Ministar Prosvite i Vojvođanska kultura"). "Narodna reč" tako npr. optužuje sve one koji traže da se Bunjevci izjasne da li su Srbi ili su Hrvati, jer to samo unosi pomutnju među šire slojeve Bunjevaca, a to pitanje pokreću osobito Bunjevci koji se izjašnjavaju kao Hrvati. Nadalje ističu da za to sada nema potrebe "kada se Jugoslovenstvo danas može slobodno širiti. Svakako su Bunjevci i Šokci ogranak jednog od dva naša plemena kao što su Srbi, Hrvati i Slovenci ogranak jednog velikog Slavenskog stabla." (5/1936, br. 140 od 14. januara, Ivan Bunjevac u članku "O stavu Bunjevaca u plemenskom pogledu").

Većina tih listova načelne jugoslavenske orijentiranosti ipak je antihrvatski nastrojena, ističući bliskost Bunjevaca sa Srbima ("Narodna rič", "Narodna reč", "Subotički glasnik", "Bunjevačke novine", "Smotra" te "Neven" u jednom kraćem razdoblju.)⁴

Tako npr. "Subotički glasnik" uz isticanje parole po kojoj bi Bunjevci i Srbi bili isti narod, spočitava vrlo često Hrvatima da hoće nasilno pohrvatiti Bunjevce. "Bunjevačke novine" brane se od optužbi bunjevačkih listova hrvatske orijentiranosti da nastoje pretvoriti Bunjevce u Srbe, čestim isticanjem da "Bunjevci imaju ostati Bunjevci" (npr. 3/1926, br. 14 od 2. aprila). Te novine se gotovo u svakom broju kritički osvrću na hrvatstvo "Nevena" i nerijetko ističu bunjevačku bliskost sa Srbima; npr. od konstatacije da su "Bunjevci i Šokci svagda u prošlosti dokazali da spadaju u neodvojivu moralnu i kulturnu sferu Srba" (3/1926, br. 37 od 10 septembra u osvrtu na knjigu: "Vojvodina i Srbija") do tvrdnje da su oni svoj bunjevački i šokački rod "smatrali onim što je od pamtiveka uistinu i bio, to jest: srpskim plemenom" (4/1927, br. 5 od

³ U popisu korištenih izvora navodim ona godišta odgovarajućih novina, koja su mi bila dohvatna u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, a da istovremeno u njima ima podataka koji su relevantni za temu ovoga rada. Većina tih novina bila je stranački obojena, te su vrlo česti istupi hrvatski orijentiranih novina protiv Pašićevih Radikala ili pak antihrvatski odnosno "bunjevački" orijentiranih protiv Radićevaca odnosno Mačekovaca i slično. Na ovome mjestu neću posebno ulaziti u razmatranje međustranačkih suprotstavljanja i političkih istupa, jer to nije predmet ovoga priloga, no valja imati u vidu i političko ozračje u kojemu je promišljanje o etnicitetu Bunjevaca nalazilo plodno tlo. Nešto više o tome vidi u: Sekulić, 1994.

⁴ Uredništvo "Nevena" je od 1936 - 1939 bilo izrazite "bunjevačke" orijentacije, odnosno jugoslavenske. Prije i poslije toga razdoblja, "Neven" je bio hrvatski orijentirani list.

28. januara, u članku od S. T. "Što si dočekala Subotice bela, da za Tebe prose zagorski Tatari!?!"). Odriču bilo kakvu mogućnost da su Bunjevci Hrvati, pa vrlo često navode tvrdnje da u Subotici nema Hrvata. "Bunjevačke novine" ponovno izlaze 1940. i 1941. godine i nastavljaju u duhu iste parole: "Hoćemo da ostanemo Bunjevci", i već u uvodnom članku srčano ističu: "Mi volimo braću Hrvate, ali nećemo da budemo Hrvati! Hoćemo da budemo što smo uvijek bili i ostali: Bunjevci, ponosni sinci Bunjevačke nane. Mi smo svi jedan narod, sinci Majke Jugovića, jer smo mi Bunjevci i Srbi jedno" (3/1940, br. 1 od 23. februara). Nastoje na ovaj ili onaj način osporiti da su Bunjevci Hrvati i suprotstavljaju se onima koji hoće da "pohrvate" Bunjevce. Tako, primjerice, svoju tezu potkrepljuju "analizom" jezičnih osobina bunjevačkog govora u članku "Srpska ijekavština i Bunjevački Hrvati". Sam naslov članka govori za sebe, njegov sadržaj još i više: "Kad naši Bunjevci hoće da postanu Hrvati, oni prestanu da divane svojom milozvučnom ikavštinom i počnu divaniti - srpskom ijekavštinom! ... I misle, neznalice, da su se time pohrvatili ... Jer, t. zv. štokavsko-ijekavski dijalekt nije hrvatski, kako naše neznalice i prkos-Hrvati misle, nego čist srpski dijalekt." I nastavljaju prikaz štokavskoga dijalekta na tragu Vuka Stefanovića Karadžića koji je sve Hrvate štokavce proglašavao Srbima (Karadžić, 1849: 1-27). Na kraju članka zaključuju: "Ako u Srbiji nisu poslušali velikoga Srbina V. Karadžića da ijekavštinu prime za svoj književni jezik, poslušali su ga Hrvati, tako da je četrdesetih godina prošloga vika primljena srpska ijekavština za hrvatski književni govor." (3/1940, br. 3 od 8. marta).

Pozivanje na V. S. Karadžića u ovome napisu samo pokazuje da su se Srbi bavili manipulacijama s nazivima Bunjevac i Šokac i njihovom nacionalnom pripadnošću još sredinom 19. stoljeća. Ono što je Karadžić nastojao postići na kulturnom planu, na političkom je činio M. Garašanin (npr. Stančić 1968-1969; Šidak 1973; Valentić 1993). Svi kasniji pokušaji te vrste nakon osnivanja Kraljevine SHS samo su odraz i nastavak takvih težnji.

List "Smotra" također se trsi da dokaže da Bunjevci ne mogu biti Hrvati, te u nekoliko nastavaka iznosi izvadke iz knjige Albe M. Kuntića iz 1930. godine. Autor se poziva na pisanje "Bunjevačkih novina" od 17. aprila iz 1925. godine pod naslovom "Mi nismo Hrvati". Kao potvrdu svojih razmišljanja i tvrdnje iz naslova članka ističe kako su Bunjevci u ove krajeve iz "okoline reke Bune a pod vodstvom Franjevaca. Dakle, Bunjevci su došli iz onih krajeva, gdje Hrvatu ni traga nije bilo ... Mi ćemo i u buduću samo Bunjevci biti, jer smo Bunjevci bili, jesmo i ostaćemo. Ovi takozvani Bunjevački-Hrvati, koji silom hoće da nas 'hrvatiziraju', svoje tvrdnje osnivaju na veri i jednakosti između nas i Hrvata. Naime, da smo i mi i Hrvati rimokatoličke vere. To je istina! Ali mi nismo uvijek bili rimokatoličke vere, i mi smo mnogo kasnije postali rimokatolici no Hrvati ('Najverovatnije da smo mi bili Srbi'). Franjevci koji su ih vodili, nagovarali su ih da se pokrste u rimokatolike, pošto su oni bili pravoslavni." (1/1936, br. 33 od 21. augusta; Kuntić 1930:15-16). U drugom nastavku iznosi se nastavak priče iz spomenute knjige: "Posle toga naši dedovi, takozvani 'praznoverci' kako su ih Franjevci nazivali, sigurno su pod pritiskom bede morali da se pokoravaju zahtevima Franjevaca i pokrtili su se u rimokatolike. Dakle, to je drugi dokaz da mi nikad nismo bili Hrvati, nego Srbi." (1/1936, br. 34 od 28. augusta; Kuntić 1930:17). Autor završava svoj poruku Bunjevcima u duhu ushićenog jugoslovenstva: "Dobrobit i veličina ove zemlje, u budućnosti, nalažu nam da se ujediniimo svi mi Bunjevci, koji mislimo i osećamo jugoslovenski! Da se udruženi sa svojom pravoslavnom braćom latimo posla na konsolidovanju prilika u ovoj našoj, opštoj, jugoslovenskoj zajednici, na stvaranju jedinstva duha jugoslovenske nacije." (1/1936, br. 35 od 4. septembra; Kuntić 1930:45).

I časopis "Neven" za politička, kulturna, socijalna i privredna pitanja Vojvodine, koji izlazi sredinom tridesetih godina, priklanja se sličnom jugoslavenskom duhu, izraženom kroz tvrdnje da su Bunjevci "najmanje jugoslovensko pleme". Bunjevci su do 1919. godine živeli pod svojim sopstvenim plemenskim imenom. Od 1919. počeli su da se dele po drugim plemenskim obilježjima. Neki su postali Hrvati, neki Srbi, većina je ostala pri svom starom nazivu bunjevačkom" (5/1935, u članku "Što nam nedostaje?", str. 3).

Uredništvo lista "Naše slovo" ima nešto drugačije stavove o nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca. Oni se protiv stajalištu da Bunjevci nisu ni Srbi ni Hrvati, a da su četvrti dio jugoslavenskog naroda. Nadalje, ističu: "Što se tiče pitanja, da li su Bunjevci i Šokci za Beograd ili za Zagreb, do takvog podvajanja ne sme a i neće doći, jer narod to ne želi. Bunjevci i Šokci su se 1918. godine svojom slobodnom voljom izjasnili za ovu državu kao jedinstvenu i nedeljivu i neće više da prave pitanje od toga, ko je Srbin ili Hrvat. Oni se smatraju Jugoslovenima, a da bi se jedan osećati Hrvatom, a drugi Srbinom, to je stvar pojedinca. Važno je da srpstvo ili hrvatstvo nije upereno jedno protiv drugog, nego da sačinjava jednu celinu u nacionalnom pogledu. Ne greše ni oni koji Bunjevce i Šokce ubrajaju u Hrvate isto kao što ne greše ni oni, koji ih ubrajaju u Srbe." (3/1936, br. 103 od 8. marta, u članku "Bunjevci i plemenski stav"). Zalažu se za narodno jedinstvo, te ističu da Bunjevci "nisu ni protiv Srba ni protiv Hrvata, jer su oni najčistiji i najizrazitiji Srbohrvati i niko nema pravo zabraniti da se jedan Bunjevac nazove Srbinom, a drugi Hrvatom, jer je to jedno te isto, ali Bunjevci odbijaju da im se nameće hrvatsko ime jer neće da budu predmet trgovanja. Zbog toga oni ne priznaju da postoje bunjevački Hrvati. Bunjevci postoje kao sastavni deo naroda Srba, Hrvata i Slovenaca dakle jugoslovenskog naroda" (5/1938, br. 211 od 3. aprila, u članku "Jedan smo narod"). No, s druge strane, ne odriču pravo onim Bunjevcima koji ističu svoje hrvatstvo ako ono nije protujugoslovensko, te priznaju da kao "pleme jugoslovenskog naroda stojimo najbliže hrvatskom narodu po veri, azbuci i t.d." (3/1936, br. 141 od 29. novembra, u članku "Hrvatsko pitanje kod Bunjevaca"). Lazar Stipić se u članku "Istina o Bunjevcima" opširnije osvrće na pitanje koje se "pretresa otkako je počelo buđenje nacionalne svesti kod Južnih Slovena ... šta su Bunjevci sa etničkog i sa nacionalnog stajališta". Kritički se osvrće na istupe i srpskih i hrvatskih znanstvenika koji se nisu složili "u tome da li pripadaju srpskom ili hrvatskom delu Srbohrvata", pa konstatira da je onda "najmanje čudo što se ne mogu složiti Bunjevci po pitanju šta su. Među njima je veoma mali broj akademski obrazovanih ljudi, a jedva ima nekoliko takvih koji znaju šta je etnografija, šta znači narečje i slovo u označenju nacionalne pripadnosti i šta kaže dokumentarna historija o Bunjevcima. Zbog toga se diskusija o Bunjevcima vodila do danas bez ozbiljnijih argumenata. Gotovo ni jedan od učesnika u ovoj diskusiji ne zna definisati pojavu Hrvata i Srbina, dakle ne zna izneti ono, što znači jedan, a što drugi izraz u etničkom i nacionalnom pogledu." Nadalje ponajviše kritizira one koji Bunjevce ne smatraju ni Hrvatima ni Srbima, već četvrtim dijelom Južnih Slavena. Osvrće se i na prevrtljivost u stajalištima pojedinih Bunjevaca: "Neki su nedavno još tvrdili da u Vojvodini nema Hrvata, da im ovde nema mesta, a danas su veći Hrvati nego oni koje su pre napadali. Neki su danas sedeći u masnoj poziciji 'teško' zabrinuti za hrvatizaciju Bunjevaca, a nekada su bili među onima koji su udarali temelj hrvatskom pokretu među Bunjevcima. Od ovog pitanja ne treba praviti trgovinu, nego treba prepustiti da svatko sam kaže šta je. Ako se oseća Hrvatom, neka je Hrvat, a ako se oseća Bunjevcem neka je Bunjevac. Važno je to da je svestan toga da pripada srpsko-hrvatskom narodu." Nadalje, osvrće se na buđenje nacionalne svijesti u znamenitih Bunjevaca te zaključuje: "Oni su se većinom izjasnili za Hrvate ali i oni su radili na terenu zajedno sa Srbima. To dokazuje da su oni samo zato prihvatili hrvatstvo da bi

dokazali da se smatraju Južnim Slovenima. Bilo je i takvih strujanja koje su dokazivale da Bunjevci instiktivno naginju Srbima. Pošto su rimokatolici, ikavci i služe se latinicom, ipak su bili upućeni na Hrvate u kulturnom i verskom pogledu." (6/1939, br. 258 od 19. novembra).

Svi spomenuti i slični napisi i rasprave u novinama tek su odraz nastojanja koja su potaknuta u stanovitim srpskim znanstvenim krugovima, koji su očito imali zadaću da dokažu da su Bunjevci i Šokci pokatoličeni Srbi ili barem da same Bunjevce uvjere da zanemare svoju hrvatsku nacionalnu pripadnost. Časopis "Književni sever" iz 1927. godine posvećen je pretežno Bunjevcima. Ivo Milić se poziva na napis u "Nevenu" iz 1920. godine u kojemu se navodi da su i sami Bunjevci bili u dvojbi: "Mi ni sami ne znamo - pisali su - jesmo li Srbi ili Hrvati; po jeziku smo bliži Srbima, a po veri Hrvatima; zajedničko južnoslovensko ime došlo nam je kao poručeno" (Milić 1927:101). U članku "Iz prošlosti Bunjevaca" Aleksa Ivić Bunjevce naziva katoličkim Srbima te tvrdi sljedeće: "U prvo vreme Bunjevci su sebe nazivali katoličkim Srbima, a tako su ih i drugi zvali. Najstariji izvori koji govore o njima, zovu ih bez izuzetka Srbima katolicima. Početkom 18. veka nazivaju se Dalmatincima, uporedo pokraj naziva Srbi katolici." (Ivić 1927:103). Još je u svom članku u istom časopisu iz 1925. godine nastojao dokazati tu tvrdnju, ali je neutralizira jednom od čestih fraza iz toga vremena: "Sa državnog stanovišta potpuno je svejedno hoće li Bunjevci prihvatiti srpsko ili hrvatsko ime, jer su to identična imena jednog istoga naroda." (Ivić 1925:264-265). U etnografskom pregledu Vojvodine iz tog razdoblja Radivoj Simonović tvrdi da su Bunjevci i Šokci silom pokatoličeni Srbi: "Da su pravi posrbljeni Vlasi svedoči i njihov jezik. Doneli su iz Dalmacije četiri reči koje Srbi i Šokci nemaju ... Ikavci su postali kad su se pokatoličili pa im franjevci ikavci dalmatini bili sveštenici." (Simonović 1924:13-16).

Na tragu tih nastojanja je i knjiga srpskog etnologa Jovana Erdeljanovića "O poreklu Bunjevaca" iz 1930. godine, koji u završnom dijelu knjige kao jedan od zaključaka navodi saznanje da su Bunjevci Srbi katoličke vjere. Ova knjiga je uz sve njezine nedostatke, to valja reći, s primijenjenim znanstvenim analitičkim i komparativnim postupkom u mnogim dijelovima značajan etnološki doprinos poznavanju ove hrvatske skupine. Krajnja, međutim, Erdeljanovićeve tvrdnja niti je potkrijepljena niti argumentirana, a etnološka studija koja tom zaključku prethodi ne daje joj nikakvu osnovu (Erdeljanović 1930:394). Sam Erdeljanović uvjerava nas u suprotno, odgovarajući na prigovore koje su mu uputili Lazar Stipić u časopisu "Književni sever" (Stipić 1930, 345-348) i jedan anonimni autor u novinama "Riječ" od 15. novembra 1930.: "Ja sam u ovoj prilici bio sasvim daleko od pomisli da se naročito bavim takim dokazivanjem. Ono što sam učinio imalo je sasvim drukčiji karakter, naime: istražujući poreklo Bunjevaca ja sam nailazio i na mnogobrojne podatke koji ukazuju na to, kako se u ranijim vekovima gledalo na Bunjevce u pogledu njihove narodnosti, odnosno u koju grupu južnoslovenskih plemena su ih u tim ranijim vremenima stavljali. I kad sam naišao na vrlo veliki broj sasvim pouzdanih podataka, koji svi - bez i jednog izuzetka - govore u jednom pravcu, valjda sam imao pravo, da to u svojoj knjizi i otvoreno kažem." (Erdeljanović 1931:34).

Svi spomenuti autori su svoje "dokaze" temeljili na podacima iz povijesnih arhivskih izvora prema kojima su Bunjevce i Šokce austrijske i mađarske vlasti nazivale katoličkim Racima (Rascijanima), a Rac je mađarska oznaka za Srbina. Od mnogih primjera takvih "dokaza" navodimo za ilustraciju Erdeljanovićeve tvrdnju potkrepljenu konstatacijom: "Bunjevci su dakle u svakom pogledu činili na Mađare i na Nemce isti utisak kao i pravoslavni Srbi" (Erdeljanović, Književni sever 1930:202.) U već spomenutom odgovoru na prikaz svoje knjige Erdeljanović u

prilog svoje tvrdnje također navodi niz neutemeljenih i besmislenih iskaza o jeziku, o vjerskoj pripadnosti i etničkom sastavu krajeva iz kojih su se Bunjevci doselili. Primjerice: "Pošto je dakle u vekovima pre turske najezde i u prvim vekovima posle te najezde broj katolika u Bosni i Hercegovini bio uopšte mali i sasvim neznatan, glavna masa tamošnjih ikavaca nije bila katoličke vere. Ona je, dakle, mogla biti samo pravoslavne vere, a mnogi će na ovo dodati: i bogomilske vere. Možda! Ali je pitanje, da li su zaista bogomili u Bosni i Hercegovini bili neka zasebna vera ili je tamo bogomilstvo bilo u stvari isto što i pravoslavlje, samo u neku ruku ponarodeno. Ipak je u svakom slučaju - ako se baš i uzme, da je bogomilska vera bila drukčija i odvojena od pravoslavne - prema svemu rečenome i prema svemu što dosad znamo (o pravoslavnoj crkvi u Bosni i Hercegovini u 13, 14. i 15. veku i osobito po padu tih zemalja pod Turke i zatim o bosansko-hercegovačkim iseljenicima pravoslavne vere iz toga vremena i daljih vekova) nesumnjivo, da je u Bosni i Hercegovini do turske najezde znatan deo našeg naroda ikavskog govora bio pravoslavne vere." (Erdeljanović 1931:31).

U prikazu knjige Petra Pekića "Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine" D. Popović raspravlja o nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca na sljedeći način: "Nama, mislimo, bilo bi nemoguće odrediti, šta je specifično srpsko a šta je specifično hrvatsko; kod Bunjevaca trebalo bi ispitivati u kojoj su meri zastupljena oba ova elementa. G. Pekić misli, da su Bunjevci došli iz kolevke hrvatske države. Bunjevci su u stvari došli sa jednog područja, koje nije politički pripadalo ni srpskoj ni hrvatskoj državi. Oni su deo populacije sa ranije političke bosanske teritorije, dakle deo populacije, koja čini prelaz od Srba Hrvatima, ovoj masi pripadaju pored Bunjevaca, muslimani i Šokci." (Popović, 1930: 325-326).

Pri kraju postojanja Kraljevine SHS, kada je već među većinom Bunjevaca prevladala svijest o njihovom hrvatskom podrijetlu i kada su i sami Bunjevci postali jedinstveni oko pitanja kojemu narodu pripadaju, neke su novine ponovno pokrenule stara pitanja o nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca. Riječ je o članku stanovitog Vel. Vujovića, u kojemu se navodi slijedeće: "Naučnim etnografskim ispitivanjem dokazano je da Bunjevci u Dalmaciji nisu starosedeoci, nego su doseljeni iz zapadne i srednje Bosne i zapadne Hercegovine. Prema ovim istim ispitivanjima pouzdano se dokazalo da je srednja i severna Dalmacija bila naseljena Hrvatima u 15 i 16 veku. Kada su Turci počeli zauzimati ove krajeve, mnogo Hrvata je iseljeno, a Turci su na njihova mesta dovodili pravoslavni živalj iz Bosne i Hercegovine. Ovih pravih Srba je u srednjoj i severnoj Dalmaciji bilo mnogo. Pod uticajem Rima ovi Srbi su još tu primili katoličku veru. Što se tiče, pak, opštih osobina Bunjevaca, na osnovu istih ispitivanja, dolazi se do zaključka, da Bunjevci u svom jeziku, životu, običajima i svome karakteru imaju osobine čisto srpskog porekla, a u nekim oblastima pomešane sa hrvatskim. - Prema izvorima i istoriskim podacima, Bunjevci su od uvek sebe smatrali Srbima i kao takvi se uvek predstavljali pred stranim svetom." ("Pančevačka nedelja", 7/1939, br. 332 od 31. decembra, u članku "Ko su Bunjevci"). Autor ovoga napisa nadmašio je u svojim zaključivanjima i samoga Erdeljanovića, na čija se "naučna etnografska ispitivanja" očitno poziva.

Po objavljivanju ovoga napisa uskoro se pojavljuje brošura Aleksandra Martinovića "Istina o Bunjevcima i Šokcima" u kojoj autor na tragu V. S. Karadžića u prepoznatljivoj maniri niže velikosrpske "bisere". Spomenimo ilustracije radi neke od tih misli: "Poznato je da je u Dalmaciji, Bosni i Hercegovini uvek bila jaka propaganda katoličke crkve, te stoga su skoro svi ikavci prešli u katoličku veru ... Gaj i njegovi drugovi Iliri, smatrajući i Srbe za Ilire i osećajući, da čakavski dijalekt nije ni približno lep kao štokavski i da je ograničen samo na Hrvate, kojih je u

to doba bio malen broj, uzeli su srpsko štokavsko narečje za hrvatski književni jezik. Ova okolnost donela je Hrvatima neopisane koristi, jer su oni pomoću srpskog štokavskog jezika i potpomognuti katoličkom verom, proširili ime hrvatsko na mnoge Srbe katolike u Hrvatskoj, Slavoniji, Bosni i Hercegovini ... njihova azbuka, iako latinica, razlikovala se od hrvatske. To je bila azbuka bunjevačko-šokačka. Njihov naziv Bunjevci i Šokci smatran je kao uža oznaka srpskog nacionalnog imena. Mađari, pod čijom vlašću su oni bili, smatrali su ih sastavnim delom srpskog naroda. Tako su se i oni sami smatrali ... Kao katolici oni su prišli Hrvatima. Vera je stvorila hrvatsku orijentaciju i hrvatstvo među Bunjevcima, mada sve do Oslobođenja i Ujedinjenja, dok u Suboticu nisu došli hrvatski emisari, Bunjevci i Šokci nisu znali za Hrvate. To sami Bunjevci i Šokci otvoreno priznaju. Iz ovoga se vidi, da je hrvatstvo Bunjevaca i Šokaca vrlo svežeg datuma i da se je javilo kao plod hrvatske antisrpske propagande ... Kad je stvorena 1848 godine Srpska Vojvodina kao autonomna jedinica, Bunjevci i Šokci živeli su na njenoj teritoriji, pa ipak, i pored toga što su se oni tu nalazili Vojvodina nije sa zvanične strane dobila hrvatsko već srpsko ime, što svedoči, da Austrija nije smatrala Bunjevce i Šokce Hrvatima nego Srbima, kao što ni samim Bunjevcima i Šokcima ni na kraj pameti nije padalo da sebe smatraju Hrvatima. Dakle, pod uticajem sveštenstva iz verskih motiva, danas neki Bunjevci i Šokci kažu da nisu poreklom Srbi, već da pripadaju Hrvatima. I na osnovi toga tobožnjeg pripadništva, stvorenog iz verske mržnje protivu srpskog naroda, oni traže pripojenje Bačke i Baranja banovini Hrvatskoj." (Martinović, 1940: 4, 7, 14, 15, 17).

U istoj godini pojavljuje se još jedan članak slična sadržaja. Vlastoje D. Aleksijević iznosi već dobro poznate "teze" o srpskom etničkom karakteru krajeva iz kojih su se Bunjevci doselili, o jeziku i srpskim osobinama ikavskoga narječja, o njihovim čisto srpskim običajima i sl. Aleksijević dodaje k tome jedan novi "dokaz", a to su antropološke osobine Bunjevaca: "Što se tiče telesnog sastava, Arm. Velker povlači razliku između Srba i Hrvata, i to Srbe ubraja u subrahikefale (sa indeksom glave 79), a Hrvate u čiste brahikefale (indeks 82). Ivanić ovome dodaje, da su Bunjevci pravi tip Srba kako ih opisuju po doseljenju i da i oni spadaju u subrahikefale kao i ostali Srbi." (15/1940, br. 45 od 10. XI).

Posebnu skupinu novina u razdoblju trajanja Kraljevine SHS čine oni listovi koji su isticali da su Bunjevci Hrvati i kao takvi često su ukazivali na spomenute i slične antihrvatske napise o Bunjevcima u drugim novinama; isticali su i branili bunjevačko hrvatstvo. To su u prvom redu "Hrvatske novine", kasnije "Subotičke novine" i "Neven". U napisu "Odgovor g. ministru Vesniću" (koji je na pritužbe delegacije bunjevačkih poslanika zbog raznih nepravdi odgovorio "da on neće dozvoliti nikakve posebne bunjevačke nacije") odgovaraju: "Posebna bunjevačka nacija? Pa tko to stvara g. ministre? Zar nisu Bunjevci 1918. godine učinili u Subotici prevrat pod hrvatskim barjakom, kao simbolom svoje nacije? Zar nisu Bunjevci dosta jasno manifestovali svakom prigodom, da se smatraju onim što jesu, tojest Hrvatima? ... Ako bi se mislilo da je to rad inteligencije ili kakova propaganda treba se popisati kod bunjevačke paorije, dali se smatra posebnom nacijom ili Hrvatima?" (33/1920, br. 280 od 21. prosinca). U "Nevenu" su se prvi put pojavila zapazanja o velikosrpskim nastojanjima da se različitim sredstvima posrbe Bunjevci. Još krajem 1920. godine, primjerice, ističu da "nekoji vođe jednog dijela troimenog naroda nijesu voljni odreći se svojih hegemonističkih nastojanja" (npr. 33/1920, br. 281 od 22. prosinca, u članku "G. Ministar Vesnić i Bunjevci"). U više navrata pišu o velikosrpskim istupima pojedinih novina i ministara, o srbizaciji školstva, o nastojanjima da se Bunjevci posrbe: "Postalo je dosta jasnim, da smo mi Srbima na putu, da im smetamo u provođenju njihova cilja, a taj je: bezuvjetni

utjecaj srpski na svakom polju javnog života. U 'srpskoj' Vojvodini treba da Srbin gazduje, a svi drugi imaju slušati". U isto vrijeme kritički se osvrću i na neke pojave u vlastitim redovima: "Jedan dio Bunjevaca, ... kojima je glavno, da ih se pusti na miru, nije otporan, pak se neće opirati niti srpskim težnjama, kao što se nije opirao mađarskim. Mnogi će pače od njih sada biti uz Srbe jer je dobro biti uz jačega kao što je prije bio uz Mađžara." (34/1921, br. 20 od 27. siječnja u napisu "Da se razumijemo"). U više nastavaka iznose govor narodnog poslanika Janka Šimraka na sjednici Ustavnog odbora 9. veljače 1921. u kojemu on istupa protiv srpskog imperijalizma i hegemonije te se primjerice ističe: "Nijesmo očekivali da se s nama postupa kao sa osvojenom provincijom propale monarhije, i da se od nas prosto misli učiniti podanike države, a hrvatsku prošlost i hrvatsko ime izbrisati sa lica zemlje. A što je još nezdognije, zavode nam lažnim informacijama široku masu, uče ju da Hrvati nijesu drugo do katolički Srbi, koje je tuđin zarobio i nazvao Hrvatima" (34/1921, br. 37 od 17. veljače). U razdoblju od 1920-1923. godine list je više puta bio cenzuriran.

U kasnijim godištim "Nevena" sve jače se javlja opiranje težnjama da se Bunjevcima ospori hrvatska nacionalna pripadnost i da ih se svrsta u kategoriju posebnog naroda: "Mi smo u državi Srba, Hrvata i Slovenaca, a ne i Bunjevaca. Dakle tvorci našega ustava također su mišljenja, da Bunjevci nisu poseban narod, ni pleme već samo ogranak jednoga naroda ili plemena, što je i razumljivo. Zato nas čudi nastojanje nekih Velikosrba, da nas uvjere, kako mi nismo Hrvati ni Srbi, već samo Bunjevci. Zašto to rade oni? Zato što hoće, da mi koncem konca postanemo Srbi ... Mi smo Bunjevci Hrvati i katolici i to ćemo ostati dok je zraka na kugli zamaljskoj." (37/1925, br. 11 od 16. travnja, u članku "Hrvatstvo, Katolicizam i Bunjevci"). "Neven" se osobito osvrće na pisanje prosrpskih "Bunjevačkih novina" i "Subotičkog glasnika", koji "silom hoće da utuže Bunjevcima da oni ne mogu biti Hrvati, već samo Bunjevci ... E pak, kad im nije uspjele Bunjevce posrbiti, ajde da ih, bar otuđimo od Hrvata." (38/1926, br. 3 od 21. siječnja, u članku "Naši velikani o hrvatstvu Bunjevaca"). "E, ovakvo forsiranje bunjevačkog separatizma je zlonamjerno i iz prostog računa. Namjera im je Bunjevce najprije odvojiti od Hrvata, a onda prevesti u srpstvo i sveto pravoslavlje. Da su iskreni nacionaliste, morali bi i sami svim silama nastojati, da se Bunjevci opredijeljivaju u svakom pogledu ili za Hrvate ili za Srbe. Njima bi to trebalo biti svejedno, kad i tako tvrde, da su Srbi i Hrvati - jedan narod." (38/1926, br. 11 od 8. ožujka, u članku "Bunjevački separatizam"). Na slične pokušaje da Šokci također proglase Srbima katoličke vjere odgovaraju da "tu etnološku zabludu, koja iz ordinarne plemenske megalomanije potiče, nije potrebno naročito pobijati, te se ne bi ni osvrnuli na nju, da nije sticajem političkih prilika ponovno postala aktuelna ... Šokci su kao pripadnici rimokatoličke crkve došli iz Bosne, te uslijed toga gubi svaku ozbiljnost ona tvrdnja, da su Šokci pod nekakvom prisilom službenih mađarskih krugova napustili pravoslavlje." (39/1927, br. 12 od 24. ožujka, u članku "I Šokci su Hrvati").

U razdoblju od 1933-36. "Neven" ne izlazi. Ponovno se oglašava na Božić 1936. godine i u uvodnom broju iznosi svoju novu orijentaciju, koja se bitno razlikuje od one iz prethodnoga razdoblja i približava nekima od ranije spomenutih jugoslavenski orijentiranih novina: "Posle poduže stanke 'Neven' ponovo izlazi, da služi svome rodu i domovini Jugoslaviji ... Neka Bunjevci ostanu i dalje samo Bunjevci, jer su kao takvi isto tako dobri Jugoslaveni, kao što su Srbi, Hrvati i Slovenci." (Božić, 1936, u članku "Evo nas opet"). U novome "Nevenu" oglašava se i ugledni Bunjevac Mijo Mandić, osnivač i nekadašnji urednik, te iznosi svoj stav i pragmatični savjet svojim sunarodnjacima: "Držim da danas neodgovara našim jugoslavenskim interesima

zlonamerno i izazivno širiti i isticati hrvatstvo među Bunjevcima. Jedan pripoznat i opće poštovan naučenjak i državnik, koji i danas na visokom položaju radi za jugoslovenstvo, rekao je jednom prigodom jednom bunjevačkom Hrvatima ovo: Braćo Bunjevci! nemojte se opredeljivati ni za Hrvate, ni za Srbe; jer ako se nazovete Hrvatima to neće biti pravo Srbima, a ako se nazovete Srbima, to ne bi bilo drago nama Hrvatima. Ostanite vi i nadalje kao Bunjevci. Mi ćemo vas držati za Hrvate, a Srbi će vas ubrajati među Srbe; a vi ćete biti mirni i blaženi kao Bunjevci - Jugosloveni." (1937, br. 4 od 5. februara, u članku "Ostanite vi i nadalje Bunjevci").

U skladu sa svojom tadašnjom orijentacijom i "Neven" se upušta poput drugih listova slične ili prosrpske orijentacije u domišljanja "Ko su i šta su Bunjevci" u istoimenom članku Milivoja Matica: "Poznato je da nema nijednog Srbina ikavca niti je na onom području, koje je pradomovina ikavaca, bila ikada i pradomovina Srba. Originalniji starinski Hrvati su čakavci, ekavci, te su od svih štokavaca pa i Bunjevaca jednako udaljeni. Mi znamo da ima danas neobično mnogo Hrvata štokavaca, no ti su svi postali Hrvatima asimilacijom. Prema tome oni su samo Hrvatomani a nikako Hrvati. Neobično mnogo Bunjevaca je odasvuda uz političku pomoć Habz-burgovaca asimilovano u Hrvate i ta asimilacija još danas neprestano teče na naše oči po zakonu inercije. Postoji i takva verzija, da Bunjevci nisu bili uvijek rimokatolici već pravoslavni, da su se zibunili, napustili pravoslavlje i prišli u rimokatoličku viru. Ova se verzija ne može održati, jer je čudnovato, da nije nigde ostalo Srba pravoslavnih ikavaca. Znamo međutim, da su bosanski muslimani u najvećoj većini ikavci, dakle, braća rođena Bunjevcima. Možemo ih dakle svi, koji smo štokavci svojatati, ali najlipše je smatrati ih samo pretečama jugoslovenskim i rođenom braćom svih nas, a nikako ni Srbima ni Bunjevcima a najmanje Hrvatima. U Bosni je, kao što je poznato, bilo glavno liglo naših bogumila. Ovi su bili kršćanska sekta, jeretici, Arijevci i većina su docnije prišli u muslimansku viru. Manjina se vratila rimokatoličanstvu i to su naši današnji Bunjevci. Dakle puk u bosanskoj kraljevini pripadao je bunjevačkom narodu." (1937, br. 35 od 3. oktobra). U br. 10 iz 1938. godine u članku "Bunjevačko pitanje" osvrću se na pisanje zagrebačkog "Obzora", koji je upozorio da ovakva stajališta pogoduju stvaranju četvrte nacije u Jugoslaviji, te obrazlažu: "Krivo je braći Hrvatima što Bunjevci hoće da sačuvaju svoje staro plemensko ime pod kojim su se održali na etnografskoj granici južnog slovenstva, kroz petstotina godina - bez ičije, a najmanje hrvatske pomoći ... Mi smo Bunjevci i pod našim starodrevnim poštenim plemenskim imenom ulazimo u jugoslovenstvo, a nikako kroz srpstvo ili hrvatstvo!"

U drugoj polovici 1939. godine "Neven" se postupno vraća svojim ranijim stajalištima, na što ukazuje ublaženi i pomirljiviji odnos prema onim Bunjevcima koji se zalažu da im se prizna hrvatska nacionalnost. Tako krajem godine, urednik "Nevena" Joso Šokčić pokajnički priznaje da je nastupio "Kraj jedne zablude" u istoimenom uvodnom članku: "10 studenog je vrlo značajan dan i u mom životu. Prije 21 godinu toga dana je bunjevačko-hrvatski rod dao na znanje cilom svitu da se otcipuluje od Mađarske, kida robovske lance, oslobađa se sužanjsva. A posli 21 godine ja sam priznao jednu tešku zabludu. Zabludu - da smo mi Bunjevci nika četvrta nacija! ... Nedostajala je - kako to već sada vidim - i ona čvrsta podloga bez koje nema trajnoga stvaranja: nacionalnost. Pripadnost jednoj naciji. Mi smo se zavaravali da smo 'četvrta nacija' koju, međutim, nije priznavao ustav, ni povist ... Nedostojno i nečasno je inaugurisati takvu 'bunjevačku politiku' da Beograd smatra Bunjevca za Srbina, a Zagreb za Hrvata. Bunjevac, ako se probudi i postane častan Hrvat, može da bude od koristi kako Beogradu, tako i Zagrebu i ciloj našoj državi. Nacionalizam ne može da bude podloženo strančarstvu, ne može da bude interes. Nacionalizam je podloga svisti, morala i kulture! Bez nacionalne pripadnosti nema čovika! Zato

ni Bunjevac ne može značiti ništa bez nacionalne opredijeljenosti. Teško je to bilo reći čoviku koji je toliko godina išao drugim, pogrišnim putem. A bilo bi teško i časti, i savisti i duševnom miru toga čovika - da to ne kaže! ... Politika koju sam ja zastupao doživila je potpuni slom. Vidim to po tome što su mi Bunjevci svakog miseca sve više i više otkazivali 'Neven' iz razloga što se nisu slagali sa ortodoksnom bunjevačkom politikom. Osim toga morao sam viditi kod otvorenih očiju da su se svi nezavisni Bunjevci priznavali Hrvatima, posjećivali hrvatske priredbe, potpomagali hrvatsku štampu i svaku Hrvatsku manifestaciju. To mi je dalo povoda za razmišljanje ... Politika 'Bunjevci ostanite Bunjevci' nije primljena u narodu i ona se drži i sada samo pomoću tankog konopca. 'Mimonarodna' politika ne može da se održi i meni može da bude samo žao što to nisam i ranije opazio." (51/1939, br. 41 od 1. decembra).

Kako se u ovome razdoblju ponovno pokreću pitanja o nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca i "Subotičke novine" ukazuju na tu pojavu. U cjelosti prenose tekst objavljen u zagrebačkom tjedniku "Hrvatski narod", koji reagira na takve pokušaje: "Izvjesci velikosrpski krugovi, nikako se ne mogu pomiriti s etničkim činjenicama na slavenskom jugu. Kad je već izgubljena bitka, koju Vuk Karadžić sa svitkom čeških slavista započinje prije stotinu godina, ne bi li četiri petine Hrvata - sve štokavce proglasio Srbima, to se sada kuša barem još otkinuti neke periferične grane hrvatskog naroda i priklopiti ih srpstvu. Osobito srce peče velikosrpske šoviniste, što su bunjevački Hrvati u Vojvodini svjesno i odlučno odbili sve pokušaje umjetnog i nasilnog pretapanja i priznaju se glasno i jasno onim, što su od pamtivijeka: Hrvatima." Nadalje, autor se u ovome članku osvrće na povijesno istraživanje Bunjevaca, kojim se bavio naprijed spomenuti Vel. Vujović. Ukratko iznosi njegov sadržaj i komentira: "Taj člančić ispunjen je nesakrivenom mržnjom prema našim Bunjevcima i vrvi šaljivim budalaštinama." ("Subotičke novine", 21/1940, br. 6 od 9. veljače, u članku "Bunjevci i buncanje. Srbi o Bunjevcima").

"Subotičke novine" nadalje prenose članak iz lista "Srijemski Hrvat" od 15. VI., koji daje kritički osvrt na knjižicu Aleksandra Martinovića "Istina o Bunjevcima i Šokcima", "u kojoj se tvrdi, da je ono stanovništvo, koje govori štokavskim narječjem, srpske narodnosti, a pogotovo katoličko stanovništvo štokavsko i ikavskoga dijalekta. Kako u ovu grupu stanovništva spadaju Bunjevci i Šokci, to su, tvrdi spomenuta brošura, i oni srpskog porijekla." Nepotpisani autor članka demantira te tvrdnje protutvrdnjama, npr. "Već po samoj njihovoj staroj postojbini oko rijeke Bune u Hercegovini, pa po Dalmaciji i Liki, odakle su se doselili u Bačku i Baranju, vidi se da su oni ogranak hrvatskog naroda", a osim toga i u novoj državi "pregnuli su da tu svoju hrvatsku svijest nesmetano manifestiraju usprkos nekih režima, kojima to nije bilo po volji." (21/1940, br. 25 od 21. lipnja, u članku "O porijeklu Bunjevaca i Šokaca").

Petar Pekić se u napisu "Tko su Bunjevci" u "Subotičkim novinama" osvrće na zadnji u nizu pokušaja iz razdoblja između dva svjetska rata, da se "na bazi historijskih falsifikata silom narine Bunjevcima srpsku narodnost". Riječ je o naprijed spomenutom članku Vlastoja D. Aleksijevića u "Narodnoj odbrani". U komentaru ovoga novinskog napisa, Pekić se pita: "Zašto obmanjivati javnost tako krupnim mistifikacijama? ... zaista je već krajnje vrijeme da Srbi uvide da Bunjevce ne mogu posrbiti. Varaju se oni, koji misle, da Bunjevci neće da prime srpstvo zato što tobože mrze Srbe. Ne, Bunjevci ne mrze Srbe, - ali traže da se isprave nepravde, što su im činjene onamo još od 1920 godine ... s pravom traže, da im se ne nameću samo dužnosti nego i ona prava, što ih uživaju Hrvati i Srbi u banovini Hrvatskoj." ("Subotičke novine", 21/1940, br. 48 od 29 studenoga).

Završimo ovim citatom naš pregled međuratnih velikosrpskih domišljanja i manipulacija, te reakcija koje su one u Bunjevaca, pa i u širim hrvatskim krugovima, izazvale. Upravo se u činjenici da Srbi tijekom trajanja zajedničke države s Hrvatima i drugim južnoslavenskim narodima nisu htjeli prihvatiti načelo ravnopravnosti ogleđa i ukupno današnje stanje na prostoru bivše Jugoslavije. Regionalni problem, kojega smo pokušali u ovome pregledu rasvijetliti, tek je jedan od izraza opće velikosrpske koncepcije, koju su Srbi pokušavali različitim sredstvima ostvariti od osnivanja Kraljevine SHS pa sve do današnjih dana.

U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata velikosrpska ideologija bila je silom uspravljena službeno proklamiranim bratstvom i jedinstvom. Krajem šezdesetih godina ponovno se oglašava Alba Kuntić, čija smo stajališta iz tridesetih godina o nacionalnoj pripadnosti Bunjevaca iz tridesetih godina već spomenuli (Kuntić, 1969). Autor između ostaloga iznosi novu tezu o neslavenskom podrijetlu Bunjevaca, te "dokazuje" njihovo vlaško podrijetlo. Osim toga, na neprihvatljiv način interpretira bunjevački nacionalni preporod. Kritički prikaz knjige daje Geza Kikić i argumentirano pobija Kuntićeve "dokaze". Kikić upozorava na negativne reakcije koje je knjiga izazvala u tadašnjoj štampi. Slavoljub Đukić u "Politici" (67/1970 od 12. aprila) podsjeća da je Kuntić još prije rata pisao o Bunjevcima i tvrdio da su oni Srbi, te dodaje: "U očekivanju konačne stručne recenzije, teško je već sada ne primetiti da je u najmanju ruku čudno da se na ovaj način pojavljuje tekst o jednoj izuzetno delikatnoj i ozbiljnoj temi." ⁵ "Takva reakcija je potpuno razumljiva, jer smo dobaro zaboravili vrijeme kada se tendenciozno i politikantski postavljalo pitanje 'Ko su bački Bunjevci,'" piše Kikić. Kuntićeva vizija bunjevačkog nacionalnog pitanja neprihvatljiva je, jer on "izlaže nacionalno pitanje Bunjevaca i početne korake njihovoga preporoda u okvirima etastičkog jugoslavenskog pokreta Ilije Garašanina, i kneza Mihaila, na čijoj ideološkoj platformi ostaje fanatički dosljedan. Situacija u nacionalnom pogledu postala je još konfuznija naročito poslije Bečkog književnog dogovora 1850, gdje su došle do izražaja romantične nacionalne koncepcije o Hrvatima i Srbima kao jednom narodu sa zajedničkim književnim jezikom, pa su se samo sa tog stajališta izvodile brzoplete etnološke teze o Bunjevcima kao 'katoličkim Srbima'. Na toj pseudoznanstvenoj koncepciji, koja je i politički i znanstveno odbačena, Kuntić gradi svoju studiju, oživljavajući unitaristički pristup Bunjevcima kao jugoslavenskom plemenu, koje nije razvilo vlastiti nacionalni identitet, premda je od 1945. godine svim Bunjevcima priznata njihova prava nacionalna pripadnost i ravnopravnost, pa se u tom smislu u službenim statistikama u SFRJ vode kao Hrvati." (Kikić 1970:227, 236, 241, 242).

Danas su ponovno na djelu pomutnje oko hrvatskog pitanja u Vojvodini. Bunjevcima i Šokcima u novoj državi, sada nazvanoj Savezna republika Jugoslavija, nije priznat niti status nacionalne manjine niti status naroda, ponovno se s njihovim etničkim nazivima manipulira, opet ih nastoje odvojiti od Hrvata kao nešto posebno, pa su se tako njihovi tradicijski nazivi pojavili prilikom popisa stanovništva 1991. godine kao oznaka nacionalne pripadnosti (Statistički bilten 1934, 1991). Ovakav oblik manipulacije s imenom Bunjevac i Šokac nije se prakticirao niti u velikosrpskoj Kraljevini Jugoslaviji u jeku najjače antihrvatske kampanje spram Bunjevaca i

⁵ Inače Đukić u svom osvrtu govori i o knjizi "Krajina i Krajišnici" koju također negativno ocjenjuje, jer se u njoj želi da se "nenaučnim putem dokaže da je Bosna zapadni deo Srbije". Takvim pokušajima buđenja velikosrpskih ideja suprotstavljao se tadašnji jugoslavenski komunistički režim. Naš analitički prikaz manipulacija s etničkim nazivom Bunjevac ukazuje na povremena buđenja uspavanog velikosrpskog zloduha, koji se nedugo sasma razbudio i čijih smo zlodjela izravni svjedoci u sadašnjem povijesnom trenutku.

Šokaca, niti u komunističkoj Jugoslaviji. Naime, u obje prethodne Jugoslavije Bunjevci i Šokci nisu se barem službeno smatrali posebnim narodom. Čini se da je današnja vlast posegnula za svojevremenom metodom mađarskih vlasti, a te su ove etničke nazive koristile prilikom popisivanja stanovništva, pa su Bunjevce i Šokce svrstali u kategoriju naroda bez narodnosti, a tako su postupili i s ostalim Hrvatima i drugim narodima koji su živjeli u okviru Ugarske u tadašnjoj Austrougarskoj monarhiji.⁶ Promjenila su se samo sredstva manipuliranja, no njihova bit je ostala ista: računa se na privrženost Bunjevaca i Šokaca njihovim tradicijskim etničkim imenima te na činjenicu da su se u prošlosti ti nazivi rabili bez posebnog isticanja njihove nacionalne pripadnosti. Nisam u mogućnosti pratiti da li se danas sustavno koriste i neka druga, nova ili već ranije primjenjivana sredstva, jer nemam uvida u pisanje srpskih novina, no već i pojave s popisom stanovništva dovoljno jasno govore u prilog tvrdnji da su obnovljene stare igre oko tradicijskih naziva Bunjevac i Šokac. Osim toga, državne vlasti tzv. SR Jugoslavije odriču Hrvatima status nacionalne manjine, te su oni na taj način postali nacionalna manjina izvan pravnog sustava, što je dovoljno jasan pokazatelj položaja i prava Hrvata na tim prostorima.⁷

⁶ Josip Lakatoš, primjerice ističe da je u službenim izdanjima mađarskog statističkog ureda sve do 1890. iskazivan broj Hrvata i Srba u Ugarskoj zajedno; Hrvati se od Srba razdvajaju tek od 1890. "ali bez ikakvog sistema, tako da su u jednoj županiji naposeb iskazani i jedni i drugi, u drugoj opet ne. Još je gore, u pogledu Bunjevaca i Šokaca, jer su oni u jednoj te istoj županiji u pojedinom kotaru pribrojani sad uz Hrvate, sad opet uz Srbe. Popis od godine 1900. izumio je jednu još uspješniju metodu, da slika Hrvata u Ugarskoj izide baš posvema nejasna i netačna. Taj popis doduše luči Hrvate od Srba, ali Hrvate cijepa u ništa manje nego osam raznih grupa: u Hrvate, Šokce, Bunjevce, Dalmate, Ilire, Bošnjake, Krašovane i 'Slave' ili 'Slavene' bez pobliže oznake." Lakatoš nadalje naglašava da je nemoguća točna statistika o Bunjevcima i Šokcima, jer ih mađarska službena statistika ne iznosi nigdje napose, kako to čini sa ostalim narodnostima, već ih bilježi pod rubrikom "egyéb", a to znači "ostale narodnosti", te se stoga razilaze statistički podaci o njihovom broju. "Na starije se statističare i etnografe još manje moći osloniti, jer ono nekoliko, koji su se bavili Bunjevcima i Šokcima, umješali su među njih, još i Srbe, tako da niti se onda zna pravo, koliko je Srba, koliko opet Bunjevaca i Šokaca" (Lakatoš 1914:54, 56). Geza Kikić također ukazuje na mađarske manipulacije s popisima stanovništva i upućuje na predgovor sveučilišnog profesora Arato Endre-a u knjizi "Historija Južnih Slavena u Mađarskoj" od Danila Uroševića, koji navodi "da su za vrijeme austrougarske monarhije i dugih desetina godina kontrarevolucije vladajući krugovi poduzeli sve da bi održali rasparčanost koristeći različita podrijetla ovih etničkih skupina, te da bi spriječili razvoj zajedničke nacionalne samosvijesti. Na ovaj način su Šokce, Bunjevce i Međimurce smatrali odvojenim skupinama od Srba i Hrvata. Takva politika je pogodovala situaciji da se na ovim teritorijima nisu razvili nacionalni pokreti i da je veza sa kompaktnim nacionalnim teritorijem bila izvanredno slaba ili uopće nije postojala, što je okamenilo rascjepkanost Južnih Slavena" (Kikić 1970:242).

⁷ Nešto kraći članak s istom tematikom tiskat će se u mađarskom međunarodnom časopisu "Acta Ethnographica" na engleskom jeziku.

LITERATURA I IZVORI

- ALEKSJEVIĆ, D. VLASTOJE: Ko su Bunjevci?, *Narodna odbrana* 15/1940, br. 45 od 10.XI. *Bunjevačke novine*. Organ zemljodilske i radikalne stranke, Subotica, 3/1926, 4/1927. *Bunjevačke novine*. Organ nezavisnih Bunjevaca, Subotica, 3/1940, 4/1941.
- CRKVENČIĆ, IVAN: Srpsko svojatanje dijela teritorija Republike Hrvatske u svjetlu nekih demografskih podataka (s osobitim osvrtom na istočnu Hrvatsku), u: *Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, Zbornik, Matica Hrvatska, Zagreb, 1993, 107-120.
- ČERNELIĆ, MILANA: Ethnic Changes in Voivodina in 20th Century with Special Reference to the Position of the Croats Bunjevci, u: *Ethnocultural Processes in Central Europe in 20th Century*, Bratislava, 1994, 55-86.
- Danica*. Nezavisni informativni list, Sombor, 1/1934.
- ĐUKIĆ, SLAVOLJUB: Privatne podvale, *Politika* 67/1970, br. 20302 od 12. aprila.
- ERDELJANOVIĆ, JOVAN: *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930.
- *** O poreklu Bunjevaca, *Književni sever* 6, Subotica, 1930, 185-203.
- *** Napomene i odgovori povodom pitanja o poreklu Bunjevaca, *Književni sever* 7, Subotica, 1931, 28-35.
- Glas naroda*. Nedeljni list Jugoslovenske Nacionalne stranke u Subotici, Subotica, 1/1933, 2 1934, 3/1935.
- Hrvatske novine*, Subotica, 6/1925, 7/1926, 8/1927, 9/1928, 10/1929 (do br. 23).
- Istina*, Subotica, 1/1922, 2/1923.
- IVIĆ, ALEKSA: *Istorija Srba u Vojvodini od najstarijih vremena do osnivanja potisko-pomoriške granice (1703)*, Knjige Matice Srpske 50, Novi Sad, 1929.
- *** Bunjevci, Srbi i Hrvati, *Književni sever* 1, Subotica, 1925, 264-265.
- *** Iz prošlosti Bunjevaca, *Književni sever* 3, Subotica, 1927, 102-107.
- JANKULOV, BORISLAV: *Pregled kolonizacije Vojvodine u 18. i 19. veku*, Novi Sad, 1961.
- JOJKIĆ, VLADAN: *Nacionalizacija Bačke i Banata*. Etnopolitička studija, Novi Sad, 1931.
- KARADŽIĆ, S. VUK: Srbi svi i svuda, u: *Kovčević za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*, Beč, 1849, 1-27.
- KIKIĆ, GEZA: O pseudoznanstvenom pristupu bunjevačkim Hrvatima i njihovom preporodu, *Rukovet* 16, sv. 3/4, Subotica, 1970, 226-243.
- KUNTIĆ, M. ALBA: *Bunjevac - Bunjevcima i o Bunjevcima*, Subotica, 1930.
- *** *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca. Jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje*, Beograd, 1969.
- KUJUNDŽIĆ, IVAN: Bunjevačko -šokačka bibliografija, *Rad JAZU* 355, Zagreb, 1969, 667-769.
- LAKATOŠ, JOSIP: *Narodna statistika*, Zagreb, 1914.
- LAUŠIĆ, ANTE: Iz povijesti folksdojčera i njihova egzodusa na tlu Jugoslavije, *Migracijske teme* 7/2, Zagreb, 1991, 183-192.
- *** Uzroci i posljedice agrarne reforme i kolonizacije 1945-1948, u: *Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, Zbornik, Matica Hrvatska, Zagreb, 1993, 91-98.
- LEBL, ARPAD: Socijalno-istorijski aspekti etničkog pluralizma u Vojvodini, *Etnološki pregled* 4, Beograd, 1962, 22-31.
- *** *Politički lik Vase Stajića. Izabrani politički i ideološki spisi*, Novi Sad, 1963.
- MARTINOVIĆ, ALEKSANDAR: *Istina o Bunjevcima i Šokcima*. Izdanje Srpskog kulturnog kluba u Subotici 1/1, Subotica, 1940.

- MILIĆ, IVO: O bačkim Bunjevcima, *Književni sever* 3, Subotica, 1927, 95-102.
Narodna reč. Nezavistan list javnog mišljenja, Subotica, 1/1932, 2/1933, 3/1934, 4/1935, 5/1936.
Narodna reč, Subotica, 1/1920.
Naše slovo, Subotica, 1/1934, 2/1935, 3/1936, 4/1937, 5/1938, 6/1939, 7/1940, 8/1941.
Neven, Subotica, 33/1920, 34/1921, 35/1922, 36/1923, 37/1925, 38/1926, 39/1927, 40/1928, 41/1929, 42/1930, 43/1931, 44/1932; bez oznake godišta: 1936-1939; od br. 15: 51/1939, 52/1940.
Neven. Časopis za politička, kulturna, socijalna i privredna pitanja Vojvodine, Subotica, 1-11/1935, 1-6/1936.
- PAVIČIĆ, STJEPAN: *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*, Zagreb, 1954.
PEKIĆ, PETAR: *Povjest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb, 1930.
POPOVIĆ, DUŠAN: *Vojvodina. Prilozi proučavanju naše zemlje i našega naroda. Opšti deo. Posebni deo 1. Bačka. Prilozi proučavanju etničkih odnosa od sredine XVI veka do 1921. godine*, Beograd, 1925.
- *** BAČKA. BANAT, u: St. Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka 1*, Zagreb, 1929, 111-112, 127-128.
*** SREM, u: St. Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatska-slovenačka 4*, Zagreb, 1929, 348-351.
*** *Srbi u Vojvodini 2. Od Karlovačkog mira 1699. do Temišvarskog sabora 1790*, Novi Sad, 1959.
*** *Srbi u Vojvodini 3. Od Temišvarskog Sabora 1790. do Blagoveštanskog Sabora 1861*, Novi Sad, 1963.
*** PEKIĆ, PETAR, *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*, Matica hrvatska, Zagreb, 1930, *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu* 3, Sremski Karlovci, 1930, 322-327.
- REM, VLADIMIR: *Tko su Šokci?*, Slavonska naklada "Privlačica", Vinkovci, 1993.
SEKULIĆ, ANTE: *Ulomci iz nepoznate hrvatske kulturne povijesti, Kačić* 3, Split, 1970, 129-137 (pseudonim Tin Kulić).
*** *Bački Šokci i njihova naselja, Radovi Centra za znanstveni rad Vinkovci* 5, JAZU, Vinkovci, 1984, 107-151.
*** *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 50, Zagreb, 1986.
*** *Listovi i časopisi bačkih Hrvata od Ivana Antunovića do 1941.*, *Migracijske teme* 6/3, Zagreb, 1990, 407-414.
*** *Radićevci u životu bačkih Hrvata od 1918. do 1928.*, u: *Hrvatski iseljenički zbornik 1994. Godišnjak Hrvatske matice iseljenika*, Zagreb, 1994, 158-167.
- SIMONVIĆ, RADIVOJ: *Etnografski pregled Vojvodine*, Novi Sad, 1924.
Smotra. Nezavistan nacionalno-politički list, Subotica, 1/1936.
STANČIĆ, NIKŠA: *Problem "Načertanija" Ilije Garašanina u našoj historiografiji*, *Historijski zbornik* 21-22, Zagreb, 1968-1969, 179-196.
Statistički bilten, br. 1934. Prvi rezultati Popisa stanovništva 1991. godine. Nacionalni sastav stanovništva po opštinama, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1991.
STIPIĆ, LAZAR: *Dr. Jovan Erdeljanović. O poreklu Bunjevaca (ocene i prikazi)*, *Književni sever* 6, Subotica, 1930, 345-348.

Subotički glasnik, Subotica, 1/1925, 2/1926, 3/1927.

Subotičke novine, Subotica, 10/1929 (do br. 24), 11/1930, 12/1931, 13/1932, 14/1933, 15/1934, 16/1935, 17/1936, 18/1937, 19/1938, 20/1939, 21/1940, 22/1941.

ŠIDAK, JAROSLAV: *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, 1973.

VALENTIĆ, MIRKO: Garašanin i vizija Velike Srbije - prvi scenarij oblikovanja Velike Srbije, u: *Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*, Zbornik, Matica Hrvatska, Zagreb, 1993, 51-57.

Vojvodina. Politički list Bunjevačko-šokačke stranke, Sombor, 1/1927.

VUJOVIĆ, Vel.: Ko su Bunjevci?, *Pančevačka nedelja*, 7/1939, br. 331 od 31. decembra.

ŽULJIĆ, STANKO: *Narodnosna struktura Jugoslavije i tokovi promjena*, Ekonomski institut, Zagreb, 1989.

ATTEMPTS TO DENY THE BUNJEVCI OF BAČKA THE RIGHTS TO BELONG TO THE CROAT NATION

Summary

The introductory part of the article deals with basic data on history and the ethnic structure of the province of Voivodina, with special emphasis on the immigration of the Croat population in the region of Bačka and the ethnic changes in 20th century in the area.

The short account of the basic characteristics of the state of Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (that existed between the two World Wars) provides a perception of the political and social scene in which manipulations with the ethnicity of the Croat group Bunjevci occurred (concerning partly the other Croat group Šokci). The tendency to neutralize Croats started very soon in the new state through the so called "nationalisation" of Voivodina. The term primarily denoted the increase of the Serbian ethnic element in the province, and its aims were covered by the terms such as "Yugoslav", "South Slav", "our people" or "Yugoslav Roman catholics" for Croats. Under the cover of the common Yugoslav name for three people living in one state, three basic forms of manipulations with the ethnic name of Bunjevci came to light:

1. Neutralization of Bunjevci by emphasizing their distinctiveness: they are neither Serbs nor Croats; one explanation being that they are the fourth tribe of the unique Yugoslav people, and the other one that they are the fourth nation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes.

2. Bunjevci can be both Serbs and Croats, which is the matter of individual choice; it is anyway unimportant, because both Serbs and Croats are in fact Yugoslavs.

3. Denial of the Croat ethnicity of Bunjevci, through manipulations with their religious belonging, expressed in claim that Bunjevci as well as Šokci are Serbs of Catholic religion.

Manipulations of the kind can be found in different forms in various published sources, especially in the period between 1920 and 1930 and again in 1939 and 1940. The author demonstrates these attempts through quotations from the available and relevant sources. On the basis of the documents the author reaches the conclusion that writings of the kind in the local newspapers reflected the attempts that had been initiated in certain Serbian scientific circles, whose intention was to prove that Bunjevci and Šokci were Serbs who had been converted to Catholicism

at one point in the past, or at least to persuade them to neglect their Croatian ethnicity. The leading Serbian scientists offered as "proofs" of the Serbian origin of Bunjevci many unconvincing and senseless statements concerning the language, the conversion of Bunjevci to Catholicism and the ethnic constitution of the expanse, wherefrom Bunjevci most probably have originated.

The author also refers to the reactions at the attempts that appeared in other local newspapers, which were definite about the Croatian ethnic origin of Bunjevci.

Great Serbian attempts have been neutralized after the Second World War in the Socialist Federative Republic of Yugoslavia through the officially proclaimed "unity and brotherhood", with temporary tendencies to be awakened during the existence of the State. Its evil effects have been fully manifested through the war in Croatia and Bosnia and Hercegovina, as well as in the contemporary Serbia (or the so called United Republic of Yugoslavia) on the question concerning Croats in Voivodina. Namely, the status of Bunjevci and Šokci has not yet been defined; they are treated neither as a minority nor as a nation. Their ethnic names became again the object of manipulations. This time the Serbs used their traditional ethnic names in the 1991 census to denote nationality. This form of manipulation with the ethnicity of Bunjevci and Šokci, not known in both former Yugoslav states, is similar to the methods of the former Magyar regime. The means of manipulating became different today, but its essence remained the same: the manipulators count on devotion and loyalty of the Croat ethnic groups Bunjevci and Šokci to their ethnic names.

Translated by Milana Černelić and Beatrice Mićunović